

“AVESTO” KITOBIDAGI PEDAGOGIK QAR ASHLAR VA ULARNING YOSH AVLUD UCHUN AHAMIYATI

Abduqadirova Shukrona Davlat qizi

Oriental universiteti Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi 2-kurs talabasi.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada mamlakatimizda yosh avlodni tarbiyalashda tarix va pedagogikaning muhim o‘rni va ahamiyati, tarixiy manbalarning ro‘li qanday ahamiyatga egaligi yoritib beriladi. Ta’lim-tarbiya jarayoni ibtidoiy davrdan XX asrga qadar Markaziy Osiyoda mavjud bo‘lgan ta’lim va tarbiya, pedagogika tarixi rivoji va nazariy qarashlar bilan uzviy bog‘liqlikda bayon etilgan.*

Tayanch so‘z: *“Avesto”, Zardusht, Axuramazda, tarix, pedagogika, ezgu fikr, ezgu so‘z, ezgu amal, falsafa, dinshunoslik, etnografiya.*

O‘rta Osiyoning qadimgi tarixini o‘rganishda “Avesto” ning o‘rni beqiyosdir. Unda diniy e‘tiqod va xalqlarning o‘zaro aloqalari bilan bir qatorda ularning hayoti, turmushi, urf-odatlarini, marosimlari aks ettirilgan. Shuningdek bu buyuk asarda tarix, falsafa, dinshunoslik, manbashunoslik, geografiya, etnografiya va umuman, ijtimoiy-siyosiy hayotning barcha jabhalariga oid eng qadimgi ma‘lumotlar to‘plangan. “Avesto”da bayon etilgan asosiy g‘oyalar, diniy e‘tiqodning ilk sodda bilimlari Zardusht nomi bilan bog‘langan. Olimlar zardushtiylik dini ta‘limotini quyidagi uchta tarixiy qism (davr)ga bo‘lib o‘rganadilar, birinchisi, eng qadimiy qismi miloddan avvalgi uch ming yillikda vujudga kelgan ilohlarga aytilgan madhu sanolar-yashtlardir; ularda qabila-urug‘chilik tuzumidagi e‘tiqodlar, ko‘p xudolik tasavvurlari tasvirlangan; ikkinchisi, gatlar deb atalgan qismidir. Bunda Axuramazda nomli xudo haqida fikrlar yozilgan; uchinchisi, qadimiy ko‘p xudolik va keyingi yakka xudolik g‘oyalari orasidagi kurash sharoitlarida eramizdan oldingi V asrda har ikkisini kelishtiruvchi mazdaviylik dini shakllangan. “Avesto” bu dinning oxirgi va asosiy qismini bayon etgan. Juda ko‘pchilik tadqiqotchilarning fikricha, Zaratushtra afsonaviy bo‘lmasada, tarixiy shaxs hisoblanadi. U yunon-rim manbalarida Zoroastr, qadimgi fors tilida Zardusht, o‘rta fors tilida Zaratushtra nomi bilan eslatiladi. Manbalarning guvohlik berishicha, u Spitama avlodidan bo‘lib, otasini Porushasp, onasini Dugdova deb atashgan. Uning nomi “oltin tuchli”, “oltin tuya yetaklagan odam” ma‘nosini beradi. Zaratushtraning otasi koinlar tabaqasiga mansub bo‘lib, u tug‘ilgan mamlakat bizga noma‘lum. Bularning barchasi Zaratushtra hayoti tarixi, uning tug‘ilgan joyi va sanasi, zardushtiylikning vatani hamda dastlabki yoyilgan hududlari haqida to‘la ma‘lumot bera olmaydi. Ammo, “Avesto”ning maxsus boblari Zaratushtrani tarixiy shaxs sifatida yoritadi. Sharqshunoslar orasida “Avesto” ning yaratilishi haqida turli fikrlar mavjud: ularning ayrimlari yodgorlik tarkibidagi eng ko‘hna madhiyalar, miflar va mifologik farazlarga suyanib, uning dastlabki qismlari eramizdan oldingi IX asrlarda yaratilgan, degan

xulosaga kelishgan. Ular ba'zi matn va madhiyalar yakka hudolik e'tiqodi paydo bo'la boshlagan ilk paytlarda kohinlar tomonidan yaratilib, keyinchalik "Avesto"ni tuzganlar ulardan ham foydalangan, deb uqtirishadi. Bir guruh avestoshunoslar kitobning yozila boshlashini bevosita Zardushtning Sablon tog'ida kechgan hayoti bilan bog'laydilar va bunda Gotlar asosan payg'ambar she'rlaridan tashkil topganiga suyanadilar. Harxolda "Avesto"da ajdodlarimizning eng qadimiy she'rlari, musiqa, badiiy tafakkur mevalari, diniy aqidalariyu ilmiy dunyoqarashlari mujassamlangani aniq "Avesto" Zardusht va mazdoparastlik dini ulamolari tomonidan yozilib, to'planib bo'lgach, maxsus kotiblar tomonidaning ho'kiz terisidan tayyorlangan qog'ozga oltin suvi bilan ko'chirilgan. Yuqorida ta'kidlanganidek, "Avesto" 21 nask (kitob)dan iborat bo'lgan. Bu haqda "Tarixi Balamiy"da ham aniq ma'lumot mavjud. Makedoniyalik Iskandar Eronni bosib olgach, "Avesto"ning "dijnabisht" arxiv, otashkada, xazinalarida saqlanayotgan eng nodir nusxasini tarjima qildirib olib, o'zini yoqtirib yuboradi. Gushtasp xazinasidagi "Avesto" nusxasining taqdiri hamon noma'lumligicha qolmoqda. Sosoniylar sulolasining dastlabki podshosi Ardasher Bobokan Xirbadan nomli donishmandga "Avesto"ni qayta tiklash vazifasini topshiradi. U bir qancha zardushtiy ulamolar bilan hamkorlikda obidani asl holiga keltiradi. Keyingi tadqiqotlardan aniqlanishicha, Xirbadan yuborgan yetti mu'bad Seiston, Balx, Marv hamda Eron Vij (Xorazm)ni kezib chiqadilar. Ular Turon zaminida "Avesto"ni yoddan biladigan baxshilarni qidirib topadilar. Natijada "Gotlar" hamda "Vendidod"ning eng mukammal nusxalarini xorazmlik uchta mu'bad og'zidan yozib olishadi. Sarchashmalarning guvohlik berishicha, zardushtiylik uzil-kesil shakllangan davrlarda markaziy shaharlarda podshoh yoki hokim farmonlari Markaziy hokimiyatning mahalliy boshqaruvchilarga, qo'shni davlatlarga yo'llagan maktublarining nusxalari har xil nask (kitob)lar saqlanadigan "dijnabisht" (arxivlar) mavjud bo'lgan. Samarqand dijnabishtida "Avesto"ning nodir nusxalaridan biri saqlangan. Shundan so'ng Shopur ikki davrida mu'badlarning mu'badi Ozorpod Mehrospondon "Avesto"ning parokanda qismlarini to'playdi, undan ko'p nom, tushunchalarni keng sharhlovchi "Zend Avesto" kitobini yaratadi. Arablar istilosi davrida o'z e'tiqodlarida sobit qolgan yuzlab eroniylar xonadoni Janubiy Hindistonga hijrat qiladilar va hozirgi ajdodlar udumini asrab qolishgan. Ularning Bombeyda zardushtiylik udumini o'rganadigan Koma ilmiy markazi ham mavjud. Ana shu ma'naviyat o'chog'ida Ardasher davrida ko'chirilgan "Avesto" nusxalari saqlanadi. Shuningdek, kitobning bir qo'lyozmasi Rossiya Federasiyasining Sankt-Peterburgdagi Saltikov Shchedrin nomidagi Davlat kutubxonasining Sharq qo'lyozmalari bo'limida ham mavjud. Bundan tashqari "Avesto" XIX asrning o'rtalarida fransuz, ingliz va nemis, rus tillarida ilmiy izohlar bilan bir necha marotaba nashr etilgan: endilikda biz "Avesto"ning ikki muallif tomonidan bajarilgan nomukammal tarjimasiga ham egamiz. Zoroastrizm – otashparastlik, dinning muqaddas kitobi bo'lib, miloddin avvalgi VI milodning VI asrlarida yozilgan. Eron hamda O'rta Osiyo xalqlarining qadimgi madaniyati, e'tiqodi,

tili, adabiyoti va qisman tarixini o'rganishda asosiy manba hisoblanadi. Asarning yozilgan joyi haqida turlicha fikrlar mavjud. Bir guruh olimlar fransuz J.Darmsteter, ozarbayjon olimi I.Aliyev «Avesto» asarida inson shaxsining kamolotga erishishiga oid fikrlar ifoda etilgandir. Mazkur asar g'oyalari orqali qadimgi davrlarda mamlakatimiz hududida yashagan xalqlarning tabiiy, ilmiy, ma'rifiy hamda ijtimoiy qarashlari borasida muhim malumotlarga ega bo'lamiz. «Avesto» diniy xarakterga ega bo'lish bilan birga, o'zida falsafiy, siyosiy, filologik, va tarbiyaviy masalalarni ham qamrab olgan. Zardushtiylik dinining g'oyalari xususida so'z borganda, ularning to'g'rilik bilan yashash va axloqiy unsurlarga asoslanganligini alohida ta'kidlab o'tish lozim. Ushbu afsonada gunoh va uning jazosi, poklikning mohiyati ta'riflanib olov, suv, yer, chorva, daraxt hamda o'simliklar ulug'lanadi, kohin, harbiy, dehqon va chorvadorlar sharaflanadi. Hayvonlarga zulm o'tkazish eng katta gunoh sifatida qoralanadi. Mazkur bo'limda shaxsiy gigienaga amal qilishga oid qoidalar tirnoq va sochni parvarishlash masalalari yuzasidan fikr bildiriladi.⁷⁵ Bildirilayotgan fikrlardan anglashiniladiki, zardushtiylik dinining g'oyalari ko'ra, shaxsning axloqiy xislatlarga ega bo'lishi Adolat o'lkasini qaror toptirishda tayanch omil bo'lib xizmat qiladi. Zardushtning asosiy yo'riqlaridan biri ham Axura Mazdaning ko'makchisi sanalgan inson sahovatli bo'lishi kerak, degan aqidadir. Garchi, zardushtiylikda diniy rasm-rusumlarga rioya etish, Zardusht tomonidan ilgari surilgan barcha axloqiy yo'l-yo'riqlarni bajarish har bir kishining muqaddas burchi ekanligi e'tirof etilishi bilan birga, dunyoviy ishlar va ularning mohiyati ham ochib beriladi. «Yaxshi fikr» iborasining mazmuni o'zida ilohiy qonun ruhidagi g'oyalarga ega bo'lish, yaqin kishisiga nisbatan mehribonlik ko'rsatish, muhtojlarga ko'maklashish, yovuzlikka qarshi kurashga doimo tayyor turish, kishilarning baxt-saodati yo'lida harakat qilish, ahillik, qabiladoshlar bilan birga do'stlik va totuvlikda yashashga intilish ruhidagi niyat va fikrlar musaffoligini aks ettiradi. Inson fikran ham boshqalarga hasad qilmasligi lozim. Yaxshi niyatli kishi darg'azab bo'lmaydi, jaholatlariga berilmaydi. Zero, bunday ruhiy holatda inson yaxshilik haqida o'ylamaydi, burch va adolat haqida unutadi va nojo'ya harakatlar qiladi. «Avesto»dagi uchlikning haqiqiy manbalariga yondashiladigan bo'lsa, ular qadimgi zamon kishilarining axloqiy tasavvurlariga batamom muvofiq bo'lib tushadi. Fikr, so'z va ishning birligi ibtidoiy insonning ham ajralmas xislati edi. Uning ong, axloq va boshqalar xususidagi tasavvurlari o'zi mansub bo'lgan jamoa bilan uzviy bog'langan, Jamoaning fikri uning ham fikri, jamoaning so'zlari uning ham so'zlari, jamoaning ishlari uning ham ishlari bo'lgan. Ijtimoiy va shaxsiy manfaatlarning uyg'unligi-urug'chilik jamiyatining muhim belgisidir. Jamoaning har qanday topshirig'ini bajarish uning a'zolari uchun muqaddas qonun edi.

Xulosa qilib aytganda, «Avesto» asarida insonning barkamol bo'lib etishishida uning so'zi, fikri hamda ishi ezgu bo'lishi va ezgulikning tantanasi uchun xizmat

⁷⁵ <https://genderi.org/mustaqil-ta'lim-1-avestoda-ta'lim-tarbiyaga-oid-fikrlar.html>

qilishiga katta e'tibor beriladi. Ushbu axloqiy uchlik g'oyasi eng qadimgi davrlardan boshlab kishilik jamiyati taraqqiyotining keyingi bosqichlarida yaratilgan barcha ma'rifiy asarlar mazmunining shakllanishiga asos bo'lgan. Zero, unda insonning inson sifatida ma'naviy va moddiy jihatdan kamol topishi uchun zarur bo'lgan muayyan talablar o'z ifodasini topib, hayot kodeksi sifatida nafaqat Sharq, balki G'arb xalqlarining ham muhim ma'naviy merosi bo'lib qoldi. Asarda ifoda etilayotgan masalalarning ijtimoiy hayotning barcha jabhalarini qamrab olganligi Zardusht g'oyalarning nazariy va amaliy ahamiyatini oshirib, uning qimmatini bugungi kunda ham yuqori bo'lishiga olib kelgan.

Eng mo'tabar qadimgi qo'lyozma «Avesto»ning yaratilganiga 3000 yil bo'lgan bo'lsada, talabalarning ma'naviy sifatlarini tarbiyalash va rivojlantirishda zarur vosita bo'lib xizmat qila oladi. Shuning uchun ham mazkur manbadagi eng qimmatli, muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan yuqorida ko'rsatib o'tilgan qoidalari pedagogika tarixi kursi mazmuniga singdirish bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy hamda kasbiy jihatdan qurollantirishda ilmiy -amaliy qiymatga ega. «Avesto» nafaqat diniy kitob, balki ijtimoiy, falsafiy, madaniy, adabiy-tarixiy, pedagogik qiymatga ega bo'lgan yodgorlikdir. «Avesto»da ilgari surilgan fikrlar, g'oyalar, qarashlar, ma'naviy sifatlar keyinchalik Ma'mun akademiyasi olimlari tomonidan tadqiq etildi. «Avesto»ning Vatani Xorazm ekanligi, oradan shuncha asrlar o'tsada, yana Ma'mun akademiyasining Xorazmda tashkil etilishi, faoliyat olib borishi, o'zbek davlatchiligi tarixi rivojlanishida muhim manba bo'lib xizmat qildi.

Zardushtiylik dinida ilm va ma'rifat kuchiga katta e'tibor qaratiladi. Yoshlar Axuramazdaning bilim va o'gitlarini chuqur o'zlashtirishi uchun «Avesto»da o'ziga xos shaklda 20 ta eng yaxshi ma'naviy sifat tushuntiriladi. Ular xulq-atvorning mukammal me'yorlari sifatida taklif etiladi va u har bir yoshda shakllantirilishi lozim deb hisoblanadi. Bu kabi eng yaxshi sifatlarga bilim va donolik yordamida insonning muqaddaslik kasb etishi, uning atrof-olamni bilishi uchun tinimsiz izlanishlari, o'qituvchi va yuksak ma'lumotli insonga o'quvchi bo'la olish, adolatni qo'llab-quvvatlash kabilar kiradi. Bu sifatlar mavjud bo'lganida inson Axrimanning dushmanligidan himoyalana oladi. Uni vositasida yovuz, hiylagar kuchlarning yomonligidan xalos bo'ladi. Qadimgi odamlar bolalarni o'qitish, diniy-ma'naviy sifatlar: poklik va ezgulik, mehnatsevarlik, halollik, saxiylik, insonparvarlik va shu kabilarni tarbiyalash ustida qayg'uraganlar. Jismoniy tarbiya sog'lom, bardoshli, kuchli, irodali, harbiy ishni egallashga qodir yoshlarni tayyorlash maqsadini ko'zda tutgan: otda yurish, yoy, qilichbozlik, suzish, yugurish, nayza uloqtirish kabilar ta'limda majburiy bo'lgan. «Avesto»da diniy-ma'naviy va harbiy-jismoniy tarbiya hamma uchun birdek, biroq o'qish va yozishga o'rgatish faqat imtiyozli sinflar uchun bo'lgan. Bu qatlamlar bolalari uchun saroy maktablari bo'lib, u yerda mashhur sarkardalar ularni harbiy san'atga o'rgatishgan. Maktablarda «Avesto»ni o'rganish jarayonida ma'lum ta'lim uslublari ham ishlab chiqilgan. Ko'rgazmali qurollar, o'tilgan mavzuni darslikdan

takrorlash, savol-javoblar, bilimlar darajasini baholash shakli ham mavjud bo'lgan. Ta'lim jarayonida tobora muhim matnlarni yod olishga alohida e'tibor berilgan. Bolalarning yoshi va tarbiya xususiyatlarini hisobga olib, matnlarni yod olish darajasiga ko'ra ular alohida qismlarga bo'lingan, ko'p marta takrorlash uslubi qo'llanilgan. O'quv materiallarini o'zlashtirishda ketma-ketlik, izchillik tamoyillariga rioya etilgan.⁷⁶

Xulosa qilib aytganda, "Avesto" asarida insonning barkamol bo'lib yetishishida uning so'zi, fikri hamda ishi ezgu bo'lishi va ezgulikning tantanasi uchun xizmat qilishiga katta e'tibor beriladi. Ushbu axloqiy uchlik g'oyasi eng qadimgi davrlardan boshlab kishilik jamiyati taraqqiyotining keyingi bosqichlarida yaratilgan barcha ma'rifiy asarlar mazmunining shakllanishiga asos bo'lgan. Zero, unda insonning inson sifatida ma'naviy va moddiy jihatdan kamol topishi uchun zarur bo'lgan muayyan talablar o'z ifodasini topib, hayot kodeksi sifatida nafaqat Sharq, balki G'arb xalqlarining ham muhim ma'naviy merosi bo'lib qoldi. Asarda ifoda etilayotgan masalalarning ijtimoiy hayotning barcha jabhalarini qamrab olganligi Zardusht g'oyalarining nazariy va amaliy ahamiyatini oshirib, uning qimmatini bugungi kunda ham yuqori bo'lishiga olib kelgan.⁷⁷

⁷⁶ Axmedova Malohat Ergashevna Pedagogika nazariyasi va tarixi (Pedagogika tarixi), O'zR oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. -J «TAFAKKUR-BO'STONI». 2011

⁷⁷ <https://cyberleninka.ru/article/n/avestoda-ta'lim-tarbiyaga-oid-fikrlar/viewer>